

**Самарқандда чор россияси даврида
шахарсозликнинг ривожланиши**
Рустамова Дилбар Ёрмаматовна СамДАКИ магистранти

Марказий Осиёда анъанавий шахарсозлик шаклланиши ва ривожланишида Самарқанд шаҳри алоҳида ўрин тутиб келган деб ҳисоблаш мумкин. Ўзининг серунум тупроғи, шифобахш сувлари, юмшоқ иқлими, бой табиати туфайли бундан камида 30-35 минг йил бурун одамлар қарор топган бу макон ўша пайтдан бери узлуксиз аҳоли маскани бўлиб келмоқда. Зеро шунча тарихий давр мобайнида шахарсозлик тараққиёти юз давом етмоқда. Ўлкамизга X асрда ташриф буюрган Абулқосим ибн Ҳавкал Самарқанд иморатларининг гўёки яхлит боғлар орасида жойлашганлигини, шаҳарни равон кўча ва каналлар кесиб ўтганлигини, уларнинг ёқасида дам оладиган жойлар, майдонлар ва бу майдонларда турли-турфа ёғочдан, лойдан ишланган ҳайвонлар шакллари кўрганлигини ҳайратланиб ёзади. Ўрта Осиё шаҳарларининг марказий ички қисмларида ўрта асрларда катта боғлар бўлмаган. Боғ ва чорбоғлар, шахсий боғ-боғчалар, дала ҳовли кўрғонлар аксари шаҳар ташқарисида жойлашган. Шаҳар ташқарисидаги боғларда ҳайвонот бурчаклари ҳам бўлган. Масалан, Шамсулмулк Наср ибн Тамғочхон даври (XI а.) да Бухорода Дарвозаи Иброҳимдан ярим фасаҳ ташқарида Шамсобод Мавзеини тузиб гўзал боғ арпо этади. Наршахийнинг берган маълумотларига қараганда бу боғда (қўриқхонада) —буғу, кийик, тулки ва айиқ каби ёввойи жониворлар сақланар ва уларнинг ҳаммаси ўргатилган эди||[5].

Маълумки, XIX асрнинг иккинчи ярмида Чор Россияси армияси Ўзбекистоннинг йирик шаҳарлари: Тошкент, Жиззах, Самарқанд, Бухоро, Фарғона, Қўқон каби шаҳарларини истило қилади. Босиб олинган ҳар бир шаҳарда улар ўз қўним ва тинчлигини таъминлаб бўлгач, ўзлари ва армиясининг эркин жойлашиши, шаҳарлар ва округларни бошқариш, ўлкадаги ўз вазифаларни бажариш мақсадида шахарсозлик ва меъморчилик ишлари бошлаб юборади. Шаҳарларнинг экси қисми эса ўзгаришсиз ўз ҳолича қолдирилади.

Чор Россияси армияси эгаллаган тарихий шаҳарларда ўзлари учун шаҳарнинг янги —европача|| қисмини шакллантирадидилар. Шаҳарларнинг янги европача қисмида армия баталионлари, рус чиновниклари ва уларга хизмат кўрсатувчи русий забон аҳоли жойлаштирилиб, уларнинг эркин ва осойишта европача турмуш тарзи ва маданияти асосида яшашлари учун барча тегишли шарт-шароитлар яратиб берилади. Маиший турмуш ва тиббий бинолардан тортиб то Христиан дини черковларигача қурилади. Бунинг учун эса энг аввало Чор Россияси ҳукумати истило этилган шаҳарларда янги европача шаҳар куриш режалари ва лойиҳаларини ишлаб чиқиб, уларни ўз армиялари ва маҳаллий халқ кучи ёрдамида амалга оширишга киришадилар. Масалан, Самарқандда бунинг учун энг қулай шахарсозлик режаси тарзида тарихий шаҳардаги мавжуд арк-қалъадан бошлаб унга нисбатан радиал-доира шаклида жойлашадиган янги шаҳар

қурилиши амалга оширилади. Ўқдай тўғри радиал ва айлана кўчалар
119

қурилиши ва уларни европача кўкаламзорлаштириш, кўчалар четимига соя берувчи манзаравий дарахтлар (улкан чинорлар, қайрағочлар, пирамидасимон толлар) қаторлаб экилиб тротуарлар вужудга келади [2]. Самарқанд шаҳри коменданти жойлашган кўча бўйлаб европача узун ва кенг хиёбон - —бульвар|| лойихаси ишланиб амалга оширилади. Бу бульвар (у ўша даврда Абрамовский бульвар деб аталган) Самарқанд шаҳарнинг янги европача қисмини унинг эски тарихий қисмидан ажратиб турган. Унинг дастлабки майдони 7 гектар, узунлиги 804 м., эни 133 м. бўлган [1]. Узун ва энли бульвар бўйлаб дастлаб тўртта ёпиқ хиёбон ташкил этилган. Хиёбонларга чинор ва —Сафидори Самарқандий|| деб номланган соя берувчи оқ терак дарахтлари экилган. Кейинчалик Собиқ Шўро ҳукумати даврида бульвар энига анча қисқариб четки хиёбонлар ўрнига магистрал кўчалар ўтказилади. Натижада у торайиб 2 хиёбонлик бульварга, яъни ҳозирги кўринишига келиб қолади.

Округ бошлиғи биносининг олдида 1868 йилдаги жангда қурбон бўлган русларга атаб ёдгорлик ва боғча бунёд этилади.

Шаҳар коменданти боғи ичида манзарали кўл ҳам мавжуд бўлиб, боғ атрофи девор билан айлантирилган ва унда асосан рус чиновниклари ва уларнинг оилалари фойдаланган. Кўл ичидаги оролчада сувда ўсувчи ва соя берувчи кўркам дарахтлар экилган. Уларнинг айримлари ҳозир ҳам сақланиб қолган. Боғнинг дарвозаси қошига —Солдатам, собакам и сартам вход в парк строго воспрещен|| деб ёзиб қўйилган. Шўролар даврида бу боғлар бир-бирига қўшилиб юборилиб, социалистик тизимга хос —маданият ва истироҳат боғи|| ташкил этилган. Ҳозирги қайта ишланган боғ ўша боғлар ҳудудида барпо этилган.